

3. Злобіна Т. Передмістя ідентичності / Злобіна Т. // Критика, 2005. – С.31–32.
4. Руднев В. Морфология реальности / В. Руднев : <http://www.gumer.info>

Ставицкая Л. А. Дискурс украинской маршрутки.

Стаття посвящена соціолінгвістическому аналізу урбаністического пространства города. Отслеживаются языковые средства дискурса украинской маршрутки, проанализированы предупреждающие, запрещающие надписи и объявления. Определены особенности дискурса украинской маршрутки.

Ключевые слова: соціолінгвістика, дискурс, городской транспорт, языковое пространство города.

Stavytska L.O. Discourse of Ukrainian Route Bus.

The article deals with socio-linguistic analysis of urbanistic space of city. Language means of discourse of Ukrainian route bus are traced, as well as warning, forbidding inscriptions and announcements are analysed. Features of discourse of route bus are defined.

Key words: sociolinguistics, discourse, a municipal transportation, language space of city.

Надійшла до редакції 21.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 81 246.2

Л.В. Корновенко

**КОМУНІКАТИВНИЙ СТАТУС РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
В ЕПІСТОЛЯРІЇ М. МАКСИМОВИЧА**

Статтю присвячено аналізу епістолярної спадщини М. Максимовича в соціолінгвістическому аспекті. Проаналізовано комунікативні особливості мови листів, простежено вплив соціокультурних реалій на формування мовної особистості.

Ключові слова: соціолінгвістика, епістолярій, М. Максимович, мовна особистість.

Здобуття Україною державної незалежності, зростання національної самосвідомості ставлять перед вітчизняними дослідниками завдання детального вивчення проблем, пов'язаних із розумінням процесу формування особливостей української нації, її інтелектуального, політичного та духовного розвитку. Пріоритетного значення набуває дослідження мовно-особистісної репрезентації українських науковців, які творили в умовах перебування України у складі різних держав (зокрема, Російської імперії).

XIX ст. посідає особливе місце в історії України як період українського відродження, інтенсивного формування національної самосвідомості української інтелігенції та спроби осмислення характеру мовного життя. Михайло Олександрович Максимович (1804-1873) є знаковою постаттю цієї епохи і, як слушно зазначає В. Короткий, “фундатором своєрідного і нового для тодішньої України напряму епістолярної традиції – спілкування у формі наукових статей, заміток, послань до певних подій, але опублікованих у періодичних виданнях чи окремими книгами і розрахованих на певну суспільну реакцію” [5, 16].

Сучасна парадигма наукового пізнання вимагає від лінгвістів, істориків залучення широкої наявної джерельної бази та пошуку нових джерел, притаманних тій чи іншій епосі. Звернення до листування, як найпопулярнішого засобу спілкування у XIX ст., є необхідною умовою для всебічного і об'єктивного висвітлення подій минулого,

антропологізації мови та історії. У цей період епістолярій перетворюється у комунікативну форму обговорення важливих суспільно-політичних, наукових, культурних та інших проблем. Він проливає світло на глибину внутрішнього світу людини, тому дослідники все частіше звертаються до листування як до одного з повноцінних видів історичних джерел.

Епістолярна спадщина М.О. Максимовича не була предметом спеціального історіографічного та лінгвістичного дослідження. Водночас, окремі автори, досліджуючи спадщину М.О. Максимовича, зверталися до епістолярію як джерела з вивчення його життя і творчості [1, 18-29]. Зокрема, їхня увага зосереджувалася на відображенні етнопсихологічних ознак українського народу у листуванні Т. Шевченка та добродіїв Максимовичів [3, 149-157]. Автори-упорядники збірника листів репрезентують “листи видатного українця не лише як літературний факт, не тільки як незаперечне літературне явище” [5, 11]. **Однак до цього часу епістолярна спадщина М.О. Максимовича в соціолінгвістичному контексті не розглядалася.** За своєю інформативністю вона не тільки не поступається іншим видам наративних джерел, а й дозволяє проілюструвати широке коло наукових, громадських та культурних інтересів вченого, серед яких найважливішим є прагнення об’єктивно та неупереджено висвітлити питання, пов’язані з історичним розвитком східнослов’янських мов, насамперед російської та української мов.

Відомо, що лист творчої особистості виступає не тільки засобом комунікації, але й експериментальним полем, де народжуються нові теми, сюжети майбутніх наукових розвідок та обговорюються вже існуючі наукові погляди. Тому звернення до епістолярію М.О. Максимовича, як найменш дослідженої частини його лінгвістичного доробку, є **актуальним.**

Мета статті – вивчення комунікативного статусу мови в епістоляріях М.О. Максимовича. Комунікативний аспект розглядатимемо на матеріалі листів до Д. Бібікова, Д. Блудова, О. Бодяньського, М. Погодіна та ін. Листування М.О. Максимовича допомагає глибше зрозуміти світогляд вченого, зазирнути у його творчу лабораторію, проаналізувати еволюцію поглядів, висвітлити соціокультурне середовище, в якому він перебував у різні періоди свого життя (Михайлова Гора Золотоніського повіту Полтавської губернії, Новгород-Сіверський, Москва, Київ).

У такому ракурсі цікаво прослідкувати, якою мовою були написані листи М.О. Максимовича. У збірнику листів, підготовленому вченими Київського та Московського університетів, 26 адресатів, лише першим 7 адресовано 89 листів (офіційного та неофіційного характеру), практично всі вони написані російською мовою. Однак гола статистика не дає повного уявлення про соціолінгвістичну орієнтацію автора та можливості відтворення індивідуально-мовної особистості ученого-адресанта. Для написання листів російською мовою існувало багато об’єктивних причин, з-поміж яких провідне місце належить соціокультурним, зокрема екстралінгвістичним. Російська мова у ті часи мала статус офіційно визнаної на території Російської Імперії. Так, у листі до Дениса Зубрицького М.О. Максимович висловив особистісне сприйняття статусного положення російської (великорусского – в термінології 19 ст.) мови: *У нас в империи Русской, русским языком стал великорусский язык, которым и говорим, и пишем, и думаем, как языком общим, живое употребление и в Украине (в образованном классе народа) имеюшем* [5, 119]. Тому М.О. Максимович як високоосвічений представник соціокультурної страти Російської імперії володів російською мовою, широко спілкувався нею.

М.О. Максимович, як мовна особистість, формувався під впливом соціокультурного середовища Новгород-Сіверської гімназії, а потім Московського університету. Не останню роль на вибір мови листування справила й самоосвіта М.О. Максимовича. За свідченням історичних джерел, майбутній професор російської словесності зростав на кращих

епістолярних традиціях, започаткованих М. Карамзіним, К. Батюшковим, В. Жуковським тощо. До написання листів ставився надзвичайно серйозно. Повторював слова князя Вяземського: *Письма – это самая жизнь, которую захватываешь по горячим следам ее...* (5, 119). Мова листів вченого багата, увиразнена церковнослов'янськими елементами: *Возможайте о Господе!* (5, 238), *О соромоти горестная!* (5, 53); усно-розмовними висловами: *... но нет о нем ни слуха, ни духа* (5, 41), *но шила в мешке не утаишь и правды девать некуда: или вы меня надувааете, или Шафарик поцеремонился поскромничал...* (5, 30), *Вы, я думаю, теперь по уши закопались, как мышь в крупу, в славяницу...* (5, 30), описовими зворотами: *Благополучно ли Вас домчала паровозная сила по железным путям?..* (5, 185). Зокрема, в одному з листів автор навіть наводить лінгвістичний анекдот: *Кстати, чтоб не пропал анекдот. Сидели однажды в академической зале Иннокентий с Павским, особняком, разговаривая о чем-то. Один из сочленов, глядя на них, сказал вполголоса: “вон, сидят наши неологи”. – Да, брат, не олухи! отвечал Павский несколько громче* (5, 239).

Надзвичайно цікавими в листах М. Максимовича є міркування щодо естетичного сприйняття російської мови: *Письмо Ваше для меня было приятно во всех отношениях, – и самый русский язык, ежечасно здесь слышимый, становится чем-то новым, бодем внятнм и родным, более красноречивым в Ваших устах, чем под пером наших премногих писателей. Хвала и честь Вам, что Вы его усвоили себе, несмотря на полвека жизни Вашей! Пишите ко мне и ко другим по-русски, ради бога, по-русски: не поверите, какое наслаждение это доставляет* [5, 119]. Звертаючись до П. Шафарика з проханням надіслати статтю для опублікування її в «Киевлянині», М.О. Максимович пише: *с немецкого и с чешского мы здесь можем перевести ее исправно, а еще лучше и для русской души усладительнее получить ее от Вас прямо на русском языке. Не поверите, как красноречив русский язык* [5, 119];

У листах вченого знаходимо особистісне ставлення до тієї чи іншої мови: *польска мова цур ей, пек ей обридла и тут до ката нашему брату, южному Русину...нехай вона зтямится! Буде з неї и того, що вы книжки на ей пишете да друкуете! Возрождение русской словесности в Червонной Руси есть явление утешительное; дай Бог, чтобы обстоятельства к тому благоприятствовали и чтобы молодое ваше духовенство не прекращало сего прекрасного и достопамятного начинания* [5, 119]; відображення переживань щодо української мови: *украинского языка здесь стерегутся и не любят теперь более польского...* [5, 65]; *за нашу мову, за нашу землю-мату...* [5, 42].

Значне місце у науковій спадщині М.О. Максимовича, насамперед у листуванні, відведено аналізу взаємодії мов і територіальних діалектів. Учений визначив основні діалектні групи російської мови, наголошував на давності української мови [4, 128-132]. Саме російською мовою, а не офіційною латиною послуговувався вчений у викладі термінологічних понять; неодноразово у листах говорить про особливості саме російської мови: *“Я кое-что выработал относительно русского языка..”* [5,32]; *не попали бы мы впросак, как с мнением Палацкого об особенностях русского языка* [5,32]; розрізняє *великорусский и малорусский языки*, займається перекладом на “наську мову” “Слова о полку Игореве”, “переложением Евангелия и Псалтыри на украинское наречие” (*моим псалмам быть может зарониться в душу каким-нибудь крестьянским горчичным зерном*) ... [5, 99].

Зокрема, саме М.О. Максимович обстоював принцип етимологічного правопису української мови. Про це йшлося у листуванні між Михайлом Олександровичем та Григорієм Федоровичем Квіткою-Основ'яненком: *... начал было писать к нему обстоятельное письмо о правописании малороссийском* [5, 110-111]. У свою чергу Г.Ф. Квітка-Основ'яненко писав: *Столько раскольников у нас по этому предмету, что нужно составить вселенский собор из разных сект и решить дело...* [5, 111]. На думку В.

Науменка, запропонований правопис М.О. Максимовича, є компромісним: "...коли в школі і у всій освіті на Україні була тільки російська наука, то здавалось Максимовичеві, що буде зручніш українцям читати друковане на своїй мові, коли вони побачуть ті-ж самі літери, що і в російській книжці, вимовляючи тільки по-своєму, а росіянам буде зрозумілим надруковане по-українськи, бо вони будуть текст читати, наче російський" [9, 5-6].

Водночас, у наукових працях та листах як мовець демонструє природний для тогочасної соціокультурної ситуації білінгвізм, *свідоме* ставлення до вибору мови. Відомо, що у мові в концентрованому вигляді відбиваються особливості суспільної свідомості, звички, традиції, норми, цінності [8, 4]. На думку Л. Нагорної, мова "матеріалізується у діях і вчинках людей і виступає як головне знаряддя соціалізації й самоідентифікації. Крім найважливіших – комунікативної і символічної – мова виконує ще ряд функцій – ідентифікаційну, естетичну, номінативну, культуротворчу та інші [8, 4]. Тому, резюмує дослідник, потреби взаєморозуміння, які обслуговує комунікативна функція мови, і потреба збереження самобутності, на сторожі якої стоїть символічна функція, не входять між собою у суперечність лише у моноетнічних, одномовних суспільствах. На території Російської Імперії українська еліта завжди стояла перед вибором: "ціною асимілювання увійти до правлячих кланів чи принаймні просунутих верств або вести виснажливу, майже безперспективну в межах життя одного покоління, боротьбу за статус української мови" [8, 6-7].

Зрозуміло, що вибір мови листування може бути обумовлений соціально-психологічними чинниками. Відомо, що білінгвальна особистість у будь-який момент знаходиться на перетині трьох психологічних ситуацій (мотивацій): а) власні потреби, б) безпосередня мовленнєва ситуація; в) фонові ситуація [2, 103]. А тому в кожній комунікативній ситуації може бути актуалізована та чи інша мотивація. Наприклад:

Таблиця № 1

Обставини	Мотивація	Адресат	Мова
Офіційна мова Російської імперії	власні потреби кар'єрного зросту	Д.Бібіков, Д.Блудов, С.Уваров	російська мова
Офіційні стосунки	мова як маркер групової ідентифікації, бажання бути включеним у ситуацію, маркування ситуації "я свій"	П.Вяземський, С.Давидов, Д.Княжевич	російська мова
Неофіційні стосунки	мова як маркер групової/особистісної ідентифікації, бажання бути включеним у ситуацію, маркування ситуації "я свій"	О.Бодянский, Г.Данилевський, й, П.Куліш, М.Іванішев, Т.Шевченко	російська мова /російська мова з елементами включень української мови / українська мова

У листах М.О. Максимовича яскраво відображена мотивація до врахування фактору адресата (див. табл. № 1). За матеріалами епістолярію всіх кореспондентів М.О. Максимовича можна розділити на такі групи: а) адресати, що володіють російською мовою; б) адресати, що володіють двома і більше мовами; в) адресати-земляки.

Дописувачі першої групи володіли лише російською мовою. Такими адресатами спілкування були **Д. Бібіков**, до якого автор звертається за підтримкою в отриманні служби у Києві: *Вашему Высокпревосходительству известно мое стремление посвящать*

свою ученую деятельность преимущественно Киеву и Южной Руси, а также и мое желание возобновить службу в Киеве (5, 22); **Д. Блудов**, якому М.О. Максимович неодноразово у листах дякує за підтримку: *Я имел счастье получить письмо Вашего Сиятельства от 24 ноября и не могу удержатъ себя, чтобы не выскочить перед Вами моей глубокой признательности за это драгоценное для меня письмо; в нем много для меня душевной награды за прежние труды жизни моей, и утешительного ободрения на новую деятельность* (5, 25); **П. В'яземський**, який неодноразово, за спогадами М. Гоголя, разом із В. Жуковським клопотали за вченого перед міністром освіти С. Уваровим (5, 84). Листування з П. В'яземським було розірване майже на 19 років, але з радістю для обох кореспондентів відновлене у 1866 році: *Милостивый государь князь Петр Андреевич! Я так долго не писал к вам и не изъявил моей душевной благодарности вам, что и вспомнить страшно, – и почитаю вину свою столь великою, что извиняться совестно. Могу сказать только словами Языкова, что у меня такого рода вин целый погреб...* (5, 89). У наступному листі: *Истосковалась уже душа моя по вас, драгоценнейший князь Петр Андреевич, что так остаюсь без ведения о вас и письменного общения с вами...* (5, 99)

Російською мовою вів листування М.О. Максимович також із **С. Давидовим**, який певний час опікувався справами Київського учбового округу: *...я в приятнейший долг и честь себе вменил бы возобновить мое служение Университету Св. Владимира, состоя под непосредственным начальством и расположением Вашего Сиятельства* (5, 107); із **В. Жуковським**, вірша якого одного разу було надруковано в журналі “Киевлянинъ”: *...обращаюсь к Вам с тою же песнею: сделайте мне и нам новое утешение, подарив “Киевлянина” и на сей год произведением Вашей Музы, да и явится он и тепер в свет не иначе, как украшенный Вашим именем и Вашей поэзией!* (5,115). Серед адресатів, яким М.О. Максимович, писав російською мовою були Д. Княжевич, П. Лебединцев, Ф. Літке, М. Погодін та інші.

Друга група адресатів М.О. Максимовича – це ті, що володіють двома і більше мовами. До таких кореспондентів листування відносимо О. Бодянського, Г. Данилевського, Д. Зубрицького, П. Куліша, М. Іванішева, П. Шафарика, С. Пономарьова та ін.

Третю групу адресатів становлять земляки, яким адресант М.О. Максимович пише українською мовою. Насамперед, це листи до Т. Шевченка, якому М. Максимович пише листи найчастіше українською мовою: *Здоров був, коханий земляче!* [5, 302]; *Спасибі тобі, мій любий і дорогий земляченку, за твої прегарні листи до мене і до моєї Марусі...* [5, 303]. За нашим спостереженням, у листах до земляків ілюктивні наміри адресата зреалізовані шляхом відбору таких мовних одиниць, що відтворюють “український соціокультурний простір особистості” [7, 48], характеризують мовні вподобання адресата, який виявляє прихильність до етнічного мовного середовища.

Довготривале проживання М.О. Максимовича на Михайловій Горі позначилося й активним включенням малоросійських (малоросійських – в термінології 19 ст.) елементів в російськомовні тексти листів до адресатів другої та третьої груп. Як слушно зазначає В.П. Мусієнко, український національно-культурний компонент у білінгвів виразніший, бо він усвідомлений у процесі міжмовних зіставлень, адже, як відомо, етнолінгвальні компоненти вирізняються лише на іншомовному тлі [7, 44].

З огляду на представлених адресатів листування, скористаємося типологією ілюктивних функцій українців, виокремлених у зазначеній праці В.П. Мусієнко [7]. Зокрема, для здійснення бажаного впливу на адресата, створення почуття солідарності М.О. Максимович використовує різноманітні форми українських звертань (*друже, коханий земляче...*), прикінцевих реплік (*Будьте здоровеньки!*), цитує влучні народні висловлювання, рядки пісень, примовки (*...нехай на Петрівку*), відтворює специфічні

лексеми (*гарний хлопчик, на самоті, хатина, морелі*), які стають своєрідними маркерами українськості. Наприклад, у листі до Осипа Бодяньського: *Что с вами, возлюбленный земляченьку! Как служит вам жизнь и здравие, и что выробляете?* (5, 42); до С. Пономарьова: *Добрыдень Вам, друже!* (5, 248); *Чи живеньки, чи здоровеньки Вы?* (5, 36). До митрополита Інокентія (І.О. Борисова), який займав посаду ректора Київської духовної академії та добився заміни латинської мови викладання в академії на російську, автор пише листи російською мовою: *Богатство не мой удел; да и не суждено мне; но я должен признаться наконец, что и бедность мне наскутила. “Роблю я, роблю – работа ни за что”!* *Не хотелось бы этой песни поставить в эпиграф новой главе моего жития* (5, 128). Однак, цитуванням українського висловлювання **“Роблю я, роблю – работа ни за що”** М.О. Максимович має на меті об’єднатися з кореспондентом за ознакою бажаної територіальної близькості.

У листах до П. Куліша також відбивається орієнтація на особистісні вподобання адресата, спільне етнічне походження: *Письмом вашим, милый друже, от 28 дек. zelo усладился... А у меня все неудовлетворенная жажда Москвы. Ее усилила до смаги на губах здешняя новая родня моя...*(5, 136). Усвідомлене вживання українізму **до смаги** слугує маркуванню ситуації “я свій”, надає тексту листа додаткової експресії.

В одному з листів до П. Лебединцева, редактора “Киевских Епархиальных Ведомостей” М.О. Максимович звертається з проханням: *В VII главе не опечатка, а глупая с моей стороны прибавка в скобках червонцев к слову золотых! Прошу вас притьмом: выкиньте эти червонцы, в скобках приписанные, чтобы их не было совсем в тексте* (5, 162). Уживання українізму **притьмом**, зумовлене відчуттям семантичної недостатності російського еквіваленту, стає засобом виразності та індивідуалізації мовлення адресата.

Таким чином, в листуванні М.О. Максимовича знайшли яскраве втілення характерні риси його наукового та літературного смаку, романтичні західноєвропейські зразки традиції листування, і вони видаються найбільш цікавими з точки зору комунікації. У листах до земляків ілокутивні наміри адресата реалізуються шляхом відбору таких мовних одиниць, що відтворюють “український соціокультурний простір особистості”. Комунікативний статус російської мови в аналізованій епістолярній спадщині є домінуючим, що зумовлено особливостями тогочасної соціокультурної ситуації.

Література

1. Бойко Н. І. М.О. Максимович: “Не покину, – поки згину, – мою Україну” / Н. І. Бойко. – Сміла : ДВПІ “Тясмин”, 2001. – 176 с.
2. Вахтин Н. Б. , Головкин Е. В. Социоллингвистика и социология языка : Учебное пособие / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головкин. – СПб. : ИЦ “Гуманитарная Академия”; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.
3. Журавльова Н.” Не забувайте широго вашого друга...” // ”Я син свого народу“. Наукова спадщина Михайла Максимовича (До 200-річчя з дня народження вченого). Матеріали Всеукраїнської Науково-практичної конференції / Відпов. ред М. Корпанюк, проф. – К. : вид. Центр Просвіта, 2005 – С.166-174.
4. Кожуховська Л.Типологічні підходи до класифікації східнослов’янських мов у працях М. Максимовича // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 200-літтю з дня народження видатного вченого-енциклопедиста Михайла Максимовича (1804-1873) та дню міста Канева . – Канів : вид. від. ЧНУ, 2004. – С.128-132.
5. Максимович М. О. Листи / Максимович М. О. – К. : Либідь, 2004. – с.3 – 168.
6. Максимович Михайло. О правописании малороссийского языка / Максимович М. // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох

- книгах. Книга перша : навч. посібник / Упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська; за ред. П. М. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – С.120-121.
7. Мусієнко В. П. Активізація українського мовного коду в російському мовленні в Україні / В. П. Мусієнко // Мовознавство. – 2004. – №5-6. – с.42-56.
 8. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної політики / Нагорна Л. – К. : Світогляд, 2005. – 315 с.
 9. Науменко В. Загальні принципи українського правопису / Науменко В. – К. : Українська школа, 1917. – 20 с.
 10. Синица И. А. Лингвокультурная личность ученого XIX века в текстовом пространстве культуры / И. А. Синица. – Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». Том 20(59). – 2007. – № 4. – с. 200-205

Корновенко Л.В. *Коммуникативный статус русского языка в эпистолярии М. Максимовича.*

Статья посвящена анализу эпистолярного наследия М. Максимовича в социолингвистическом аспекте. Проанализированы коммуникативные особенности языка писем, описана роль социокультурных реалий для формирования языковой личности

Ключевые слова: социолингвистика, эпистолярий, М. Максимович, языковая личность.

Kornovenko L.V. *Communicative Status of Russian in Maksymovych's Epistolyariy.*

The article deals with the analysis of Maksymovych's epistolary heritage in socio-linguistic aspect. Communicative features of language of letters are analysed, the role of socio-cultural realities defining the choice of language of writing letters is described.

Key words: sociolinguistics, epistolyariy, M. Maksymovych, the language person.

Надійшла до редакції 22.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 681.3:801.3:801.8:802.0:81'42

С. С. Данилюк

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ПЕРСОНАЛЬНИХ ВЕБ-СТОРІНОК ЛІНГВІСТІВ

Статтю присвячено виявленню й опису лексико-семантичних характеристик в межах семантично завершених частин англомовних електронних текстів інформаційно-довідкового та наукового комунікативних блоків персональних веб-сторінок лінгвістів.

Ключові слова: електронний текст, веб-сторінка, гіпертекст, гіперпосилання, науковий блок, інформаційно-довідковий блок

Цю статтю присвячено виявленню й опису лексико-семантичних характеристик англомовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів. Такі характеристики доцільно виявити в межах семантично завершених частин досліджуваних текстів. Кожна семантично завершена частина становить не лише змістову, а й мовну єдність. Зазначимо, що увагу лексико-семантичним характеристикам текстів різних типів було присвячено у низці